

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ»

Проаналізовано існуючі в економічній літературі підходи до трактування фінансової безпеки різних суб'єктів господарювання. З'ясовано складові поняття «фінансова безпека». Запропоновано авторське бачення сутності фінансової безпеки недержавного пенсійного фонду.

Ключові слова: фінансова безпека, недержавний пенсійний фонд, фінансові інтереси, фінансовий стан.

Постановка проблеми. Фінансовий ринок в Україні поки що не до кінця сформований. Поступово він стає все більш відкритим, тим самим потрапляючи у все більшу залежність від стану світових фінансових ринків. Як наслідок, зростає мінливість на нестабільність національних фінансових ринків, що підвищує рівень небезпек та ймовірності розвитку загроз діяльності фінансових інститутів, у тому числі недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ). Так, у 2008 р., під час світової фінансової кризи, суттєво зменшилася чиста вартість пенсійних активів окремих вітчизняних НПФ, зокрема корпоративного НПФ «Соціум» – на 31,6%, відкритого НПФ «Профіт» – на 33,3%, відкритого НПФ «Соціальний стандарт» – на 35,4% тощо. Протягом січня-березня 2009 р. постановами правління НБУ було призначено тимчасову адміністрацію в 17 банківських установах, у 7 з яких були «заморожені» грошові кошти учасників 42 НПФ на загальну суму близько 44,9 млн. грн. За підсумками посткризового 2010 р. дохідність пенсійних активів 14 НПФ була нижчою, ніж рівень інфляції (9,1%), діяльність 2 НПФ виявилась збитковою [1]. Наведені дані засвідчують актуальність досліджень з питань фінансової безпеки НПФ та розробки дієвих механізмів її забезпечення.

Стан дослідження. Поняття фінансової безпеки досить широко використовується у науковій економічній літературі. Так, фінансовій безпеці присвячено праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених О. Барановського, І. Бланка, Н. Ващенко, К. Горячевої, Л. Донця, Е. Дмитренко, М. Єрмошенко, М. Кириліва, О. Кириченко, Ю. Кіма, Н. Реверчука, Т. Сусуловської, О. Третяк, А. Чупіса, С. Юрія та інших.

Незважаючи на наявність достатньої кількості публікацій з проблем фінансової безпеки держави, регіону, банківської системи, страхового ринку, підприємств, окремих банків та небанківських фінансо-

вих установ, домогосподарств тощо, дефініція фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів у економічній літературі поки що не досліджувалась.

Мета статті – сформулювати авторське бачення сутності поняття «фінансова безпека недержавних пенсійних фондів» на основі критичного аналізу та існуючих в економічній літературі підходів до трактування фінансової безпеки різних суб'єктів господарювання з урахуванням особливостей діяльності НПФ.

Виклад основних положень. Відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.2003 р. № 1057-IV, зі змінами, недержавний пенсійний фонд – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду в порядку, визначеному законодавством.

НПФ для виконання своїх функцій використовує послуги інших юридичних осіб – адміністратора, компанії з управління активами (далі – КУА) та банку-зберігача. Рада фонду обирає такі установи, укладає з ними договори про обслуговування фонду і контролює їхню роботу, що знижує ризик зловживань із коштами НПФ.

Специфічними особливостями функціонування НПФ як фінансового посередника є такі:

– НПФ як неприбуткова організація не має на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками фонду. Вся сума інвестиційного прибутку, за вирахування адміністративних витрат, розподіляється між учасниками фонду;

– НПФ не може бути проголошений банкрутом та ліквідований за законодавством про банкрутство. Ліквідація НПФ може бути проведена за спеціальною процедурою, за якою пенсійні накопичення громадян переводяться за вибором учасників до інших НПФ, страхових організацій або банківських установ, що надають послуги з недержавного пенсійного забезпечення;

– учасник НПФ стає власником пенсійних внесків одразу з моменту їх зарахування на індивідуальний пенсійний рахунок учасника в НПФ, незалежно від того, хто їх платив – сам учасник, його роботодавець чи родичі. Пенсійні кошти учасника можуть успадковуватися його спадкоємцями;

– законодавство обмежує напрями використання пенсійних коштів і дозволяє використовувати їх лише для інвестування, здійс-

нення пенсійних виплат та оплати витрат, пов'язаних із здійсненням недержавного пенсійного забезпечення. До того ж, законодавством встановлено суворі вимоги щодо складу та структури активів НПФ, тобто якісні та кількісні обмеження до інвестування, яких повинна дотримуватися компанія з управління активами НПФ, а також встановлено граничні тарифи на послуги адміністраторів, КУА та банків-зберігачів активів НПФ;

- НПФ можуть здійснювати виплати пенсій лише на визначений строк та одноразові пенсійні виплати. Виплата довічних пенсій здійснюється виключно страховими компаніями;

- НПФ не пропонують пенсійних схем із визначеними виплатами, а лише із визначеними внесками, коли розмір пенсійних виплат залежить від суми сплачених внесків та доходу (збитку) від їх інвестування;

- законодавством заборонено встановлення НПФ мінімально гарантованої норми прибутку за будь-якою пенсійною схемою. Рада НПФ може вимагати від КУА забезпечити мінімальну дохідність на рівні офіційного індексу інфляції;

- учасники НПФ не можуть обирати валюту, в якій буде виплачуватись пенсія. Виплати з НПФ здійснюються у грошовій формі виключно в національній валюті України;

- НПФ можуть рефінансувати кошти у цінні папери підприємства-засновника НПФ незначний обсяг пенсійних активів – не більше 5% їх загальної вартості.

Єдиним органом управління НПФ, який контролює поточну діяльність і вирішує основні питання його роботи є Рада фонду. Стосовно забезпечення фінансової безпеки НПФ, завдання Ради фонду включають:

- захист інтересів учасників (організація прийому головою Ради та, можливо, «пенсійним омбудсменом» з числа членів Ради, вкладників і учасників фонду; розгляд скарг, пропозицій та заяв, поданих від них; відстоювання їхніх прав, вирішення спірних питань);

- контроль за цільовим використанням пенсійних активів (розробка плану інвестування, що відповідає інвестиційній декларації; аналіз звітів КУА про інвестування пенсійних активів; вивчення прогнозів розвитку ринку; оцінка ризиків НПФ);

- нагляд за діяльністю компаній, які обслуговують НПФ, та оцінка їхньої роботи (передбачає взаємодію з КУА та зберігачем, регулярний і за необхідністю щоденний обмін інформацією з ними, заслуховування звітів про результати їхньої діяльності). У разі, якщо компанії, які обслуговують НПФ, на думку членів Ради фонду, працюють

неефективно, то Рада спільно з керівництвом цих компаній повинні вжити заходів, спрямованих на врегулювати їх діяльності, а у разі якщо заходи не дають результатів – змінити такі компанії.

Зважаючи на все вищезазначене, питання фінансової безпеки НПФ потребують особливої уваги. В економічній літературі термін «фінансова безпека» вживається досить часто, однак необхідно зазначити, що єдине трактування його сутності відсутнє.

На нашу думку, досліджуючи зміст фінансової безпеки, спершу доцільно з'ясувати сутність терміна «безпека», яке має декілька значень: «стан захищеності, в якому не загрожує небезпека чого-небудь» [2, с. 65]; «відсутність небезпеки, схоронність, надійність» [3, с. 44]; «такий стан складної системи, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до погіршення системи або до неможливості її функціонування і розвитку» [4] тощо.

Більшість дослідників розглядають фінансову безпеку як одну зі складових економічної безпеки. Так, М. Єрмошенко зазначає: «фінансова безпека є ґрунтовною складовою економічної безпеки держави. На фінансах базується будь-яка економіка, фінанси – кров економічної системи держави» [5, с. 62].

Оскільки сутність фінансової безпеки недержавних пенсійних фондів в економічній літературі не висвітлюється, проаналізуємо підходи вчених до тлумачення дефініції фінансової безпеки інших суб'єктів господарювання.

На думку Е. Дмитренко, фінансова безпека – це «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у фінансовій сфері» [6, с. 54]. Позитивною рисою наведеного визначення є те, що у ньому конкретизується об'єкт фінансової безпеки – фінансові інтереси суб'єктів господарювання (інтереси в фінансовій сфері). Дійсно, інтереси – це те, що найбільше цікавить, відповідає потребам або прагненням; те, заради чого або з метою чого провадиться діяльність суб'єктів господарювання, тому саме фінансові інтереси є об'єктом фінансової безпеки.

Водночас ми вважаємо, що тлумачення фінансової безпеки як «стану захищеності» не відображає тої активної діяльності, яка повинна бути спрямована на забезпечення фінансової безпеки. Цей момент враховується у визначенні Ю. Кіма, який трактує фінансову безпеку підприємства як «діяльність з управління ризиками та захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз із метою забезпечення стабільного розвитку підприємництва та росту його власного капіталу в поточній та стратегічній перспективі» [7, с. 103–104]. В Енциклопедії банківської справи подається наступне визначення безпеки:

«система заходів, яка забезпечує захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх та внутрішніх загроз...» [8, с. 91].

Інші дослідники, зокрема Л. Донець та Н. Ващенко, вважають, що фінансова безпека підприємства – це «стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників...» [9, с. 81]. Ми не можемо погодитись з цією точкою зору, оскільки якщо корпоративні ресурси використовуються ефективно, але при цьому ще залишаються резерви підвищення цієї ефективності, то це зовсім не означає, що підприємство знаходиться у небезпеці. Небезпека виникає тоді, коли ефективність використання ресурсів знижується, внаслідок чого господарювання може стати неефективним. Разом із тим слід відзначити, що фінансова безпека є однією з передумов ефективного використання корпоративних ресурсів.

Заслуговує на увагу думка І. Бланка, котрий тлумачить фінансову безпеку підприємства як «кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього й внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному й перспективному періодах» [10, с. 24].

У даному визначенні дослідник розглядає фінансову безпеку у взаємозв'язку з фінансовим станом підприємства. Ми також дотримуємося цієї точки зору, оскільки стійкий фінансовий стан підприємства свідчить про достатній рівень фінансової безпеки, натомість погіршення фінансового стану говорить про виникнення небезпек або загроз.

Існують також й інші підходи до визначення дефініції фінансової безпеки. Окремі дослідники формулюють визначення фінансової безпеки через її охарактеризування за допомогою таких термінів, як збалансованість, стійкість, розвиток, зростання та ін. Так, М. Єрмошенко пояснює дефініцію фінансової безпеки як «такий стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [11, с. 33–34].

О. Кириченко та Т. Сусуловська, які досліджують діяльність небанківських фінансових установ, акцентують свою увагу на умовах

фінансової безпеки: «безпека як стан – це наявність таких правових, організаційних, фінансових умов, що дозволяють забезпечувати законну реалізацію фінансових інтересів без виникнення протиріч з інтересами інших суб'єктів, взаємин різних форм власності, стійко функціонувати й протистояти реальній і потенційній внутрішній і зовнішній загрозам та впливам» [12, с. 81].

А. Чупіс розглядає фінансову безпеку як «сукупність фінансово-економічних механізмів, які забезпечують стійкість підприємств до впливу природних та економічних ризиків, достатній рівень кредитоспроможності та інвестиційної привабливості, а також позитивну віддачу вкладеного капіталу» [13].

Тоді як О. Третяк та М. Кирилів вважають, що фінансова безпека – це «специфічний вид суспільно-економічних відносин, які виникають між органами державного управління та суб'єктами соціально-економічних відносин щодо забезпечення оптимального фінансового стану соціально-економічної системи та захисту її національних інтересів в умовах функціонування глобальної фінансової системи» [14].

Узагальнюючи підходи вчених-економістів до тлумачення фінансової безпеки, слід зазначити, що це поняття трактується наступним чином: як складова економічної безпеки; захищеність фінансових інтересів суб'єктів господарювання; діяльність з управління ризиками та захисту інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз; система заходів, яка забезпечує захищеність інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз; стан найефективнішого використання корпоративних ресурсів; кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану; стан, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів; сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану дії чи обставини попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди; сукупність фінансово-економічних механізмів; специфічний вид суспільно-економічних відносин щодо забезпечення оптимального фінансового стану та захисту інтересів тощо.

Таке різноманіття підходів до трактування сутності фінансової безпеки можна пояснити тим, що дослідники розглядають фінансову безпеку з різних сторін, в залежності від цілей дослідження та специфіки діяльності суб'єктів господарювання.

На наше переконання, фінансова безпека є системним поняттям, сутність якого можна всебічно розкрити через узагальнення існуючих розрізнених підходів до її тлумачення та виділення найважливіших складових цього поняття (рис.).



Рис. Складові поняття «фінансова безпека»*

* Авторська розробка.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що через складність та комплексність самого явища фінансової безпеки сутність цієї дефініції можна всебічно розкрити завдяки системному методу, шляхом узагальнення існуючих розрізнених підходів до її тлумачення та виділення найважливіших складових цього поняття. А саме: захищеності фінансових інтересів; діяльності з ідентифікації та запобіганню впливу різного роду загроз і небезпек; формування сприятливих умов внутрішнього та зовнішнього середовища; оцінки фінансового стану із використанням системи індикаторів; розробки системи заходів щодо підвищення рівня убезпеченості тощо.

Враховуючи специфічні особливості діяльності НПФ, пропонуємо наступне визначення поняття «фінансова безпека НПФ»: це стан захищеності фінансових інтересів владників та учасників НПФ як результат діяльності Ради фонду, адміністратора, компанії з управління активами та зберігача у взаємодії з органами державного регулювання щодо ідентифікації, запобігання або зменшення впливу різного роду

загроз та небезпек, а також формування сприятливих умов функціонування НПФ.

Подальші напрями досліджень мають бути спрямовані на розробку системи індикаторів фінансового стану НПФ, за допомогою яких можна оцінити рівень його фінансової безпеки, обґрунтування їх граничних значень. Важливим завданням є також визначення та класифікація внутрішніх і зовнішніх загроз діяльності НПФ, формування дієвого механізму забезпечення фінансової безпеки із застосуванням відповідних фінансових методів, інструментів та важелів впливу, а також з'ясування ролі різних суб'єктів у забезпеченні фінансової безпеки НПФ.

1. Аналітична довідка про розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/npf2009.pdf>.

2. Єрмошенко М. Фінансова безпека / М. Єрмошенко // Віче. – 1998. – № 11. – С. 61–73.

3. Экономический словарь / под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1152 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

5. Заплатинский В.М. Терминология науки о безопасности / В.М. Заплатинский // Zbornik prispevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie «Bezpečnostna veda a bezpečnostne vzdelanie». – Liptovský Mikuláš: AOS v Liptovskom Mikuláši, 2006. – С. 12.

6. Дмитренко Е. Фінансова безпека держави потребує нормативно-правового регулювання // Віче. – 2003. – № 10. – С. 53–55.

7. Кім Ю.Г. Фінансові ризики в системі фінансово-економічної безпеки підприємства / Ю.Г. Кім // Вчені записки Університету «Крок». – 2009. – № 19. – С. 101–111.

8. Енциклопедія банківської справи України / В.Б. Альошин [та ін.]; відпов. за вип. Ю.Г. Попсуєнко. – К.: Молодь: Ін Юре, 2001. – 680 с.

9. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К.: Центр учб. літ., 2008. – 240 с.

10. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.

11. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2001. – 309 с.

12. Кириченко О.А. Фінансова безпека кредитних спілок України / О.А. Кириченко, Т.В. Сусуловська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна). – 2009. – № 1. – С. 80–93.

13. Чупіс А.В. Фінансова безпека сільськогосподарських підприємств / А.В. Чупіс // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2009. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Vsnau/FiK/2009_2/5Chupis.pdf.

14. Третяк О.З. Окремі концептуальні характеристики категорії фінансової безпеки регіону / О.З. Третяк, М.В. Кирилів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна). – 2009. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvldu_e/2009_2/09tozfbf.pdf.

Цикановская Н.А. К вопросу об определении сущности понятия «финансовая безопасность негосударственных пенсионных фондов».

Проанализированы существующие в экономической литературе подходы к трактовке финансовой безопасности различных субъектов хозяйствования. Выявлены составляющие понятия «финансовая безопасность». Предложено авторское видение сущности финансовой безопасности негосударственного пенсионного фонда.

Ключевые слова: *финансовая безопасность, негосударственный пенсионный фонд, финансовые интересы, финансовое состояние.*

Tsikanovska N.A. On the Problem of Defining the Essence of the Concept of «Financial Security of Private Pension Funds».

Existing economic approaches to treatment of financial safety of different economic subjects is analyzed in the article. Components of the «financial safety» concept are determined. The author's view of the essence of the financial safety of private pension funds is offered.

Key words: *financial security, private pension fund, financial interests, financial state.*

УДК 338.23:343.3

Н.Я. Михаліцька

ФІНАНSOVA БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇЇ ІНДИКАТОРИ

Розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «фінансова безпека підприємства» та запропоновано авторське бачення змісту цієї категорії. Розкрито основні індикатори фінансової безпеки підприємства як підсистеми його економічної безпеки.

Ключові слова: *підприємство, фінансова безпека, загроза.*

Постановка проблеми. Обмеженість ресурсів у глобальному масштабі, зокрема енергетична криза 70-х років, змусила вчених багатьох країн, передусім Норвегії, США, Канади, ФРН, спрямувати